

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПОЛЮХОВИЧ ЛІДІЯ ІВАНІВНА

УДК 349.42

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИРОБНИЦТВА,
ПЕРЕРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРОДУКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СОТ**

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Статівка Анатолій Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри земельного та аграрного права, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Мірошниченко Анатолій Миколайович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, заступник декана з міжнародних зв'язків, завідувач кафедри земельного та аграрного права;

кандидат юридичних наук, доцент **Гафурова Олена Вікторівна**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука.

Захист відбудеться « ____ » _____ 2014 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна в травні 2008 р. стала 152-м членом СОТ. Цій події передував складний і тривалий переговорний процес, одним із найважливіших питань якого стало сільське господарство, зокрема правові вимоги до виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. На цей час СОТ перетворилась на основного модератора міжнародної торгівлі. Створені в її рамках інструменти впливу на ринок ефективно застосовуються розвиненими державами для захисту своїх економічних інтересів. Водночас українського аграрного товаровиробника на світових ринках сприймають як експортера сільськогосподарської сировини та імпортера готової харчової продукції, що загрожує зменшенням рівня диверсифікації сільськогосподарського виробництва, підвищенням чутливості українського ринку до негативних світових тенденцій. Все це вимагає сучасного правового регулювання виробничої, переробної та торговельної діяльності, яке б відповідало перш за все інтересам України і разом з тим правовим вимогам СОТ.

Питання виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації були і залишаються предметом самостійного наукового дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, про що свідчать численні наукові публікації у цій сфері. Вивчення досвіду правового регулювання сільськогосподарської діяльності в контексті членства у СОТ має стратегічне значення, а використання результатів досліджень у подальшій правотворчій та правозастосовній діяльності позитивно вплине на визначення та закріплення за Україною вигідного становища на світовому ринку. Незважаючи на загострення продовольчої кризи у світовому масштабі, дія окремих норм права СОТ спрямована на обмеження виробництва, що видається недоцільним з огляду на вищенаведене. Сільське господарство України, враховуючи наявний ресурсний потенціал, може пом'якшити вплив світової продовольчої кризи на якість життя людства загалом та ситуацію з голодом у країнах, що розвиваються, зокрема. Однак для цього необхідне ефективне правове забезпечення виробництва, переробки сільськогосподарської продукції, а також її реалізації, яке б не стримувалось, а стимулювалось перебуванням України у складі СОТ. Разом з тим чинне нормативно-правове регулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні не в повній мірі відповідає правовим приписам, які містяться в угодах СОТ, зокрема у сфері державної підтримки сільського господарства та гарантування продовольчої безпеки держави. Вирішенню окреслених проблем присвячено праці провідних вчених вітчизняної юридичної та економічної науки, дослідження яких дало змогу ґрунтовно висвітлити означені в дисертації питання. Зокрема, це роботи О. М. Батигіної, А. Й. Богдана, С. І. Бугери, В. О. Голубевої, В. М. Єрмоленка, В. П. Жушмана, А. М. Земко, В. С. Кайдашова, Н. О. Коновалової, Т. Г. Ковальчук, К. О. Конченко,

В. М. Корнієнко, М. М. Кузьміної, Т. В. Курман, С. І. Марченко, А. М. Мірошниченка, Т. В. Некрасової, О. А. Поліводського, П. О. Рижка, С. М. Романко, Я. О. Самсонової, І. М. Свідерської, В. І. Семчика, В. П. Станіславського, А. М. Статівки, Н. І. Тітової, І. С. Тюрікової, В. Ю. Уркевича та інших науковців. У дисертації також використано праці зарубіжних дослідників: Б. Вороніна, Д. Гомули, С. Груздова, А. Дальнова, А. Ковальова, Е. Крилатих, О. Литовченка, О. Монастирського, В. Толстопятова, І. Ушачева, Хе Мінцзюнь та ін. На підставі наукових досліджень названих учених обґрунтовані основні положення щодо вдосконалення національного аграрного законодавства у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, зокрема його гармонізації відповідно до зобов'язань України перед СОТ.

Наведене свідчить, що проблеми правового забезпечення організації виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті членства в СОТ є актуальними і потребують комплексного наукового вивчення на дисертаційному рівні. При цьому у вітчизняній науці аграрного права відсутні спеціальні комплексні дослідження вищезазначених питань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Розроблені дисертаційні положення відповідають основним напрямкам державної політики України стосовно підвищення ефективності сільського господарства в сучасних умовах. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962). Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 23 грудня 2011 р.)

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування організаційно-правових питань виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації відповідно до вимог СОТ, що дало змогу розробити рекомендації з удосконалення аграрного законодавства України у цій сфері.

Відповідно до сформульованої мети у дисертації були поставлені такі завдання:

- визначити сучасні правові засади виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні;
- з'ясувати сутність правового регулювання відносин щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в межах СОТ;
- охарактеризувати процес гармонізації права України та СОТ у цій сфері;

– визначити організаційно-правові питання виробництва сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні у контексті вимог СОТ;

– встановити особливості правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції тваринного походження відповідно до зобов'язань України перед СОТ;

– окреслити правове забезпечення процесу переробки сільськогосподарської продукції вітчизняними товаровиробниками з урахуванням вимог СОТ;

– охарактеризувати правове регулювання реалізації сільськогосподарської продукції відповідно до вимог СОТ;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення законодавства України стосовно виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції з урахуванням вимог СОТ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в Україні у процесі виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації у контексті членства в СОТ.

Предметом дослідження виступають організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ.

Методи дослідження обумовлюються темою дисертації, поставленою метою та завданнями. В основу методології дослідження покладено системний підхід до врегулювання суспільних відносин у сільському господарстві, оскільки виробництво сільськогосподарської продукції тісно корелює з переробкою та впливає на ефективність її реалізації, а тому процеси, що аналізуються, є взаємопов'язаними. На всіх стадіях дисертаційного дослідження використовувалися: діалектичний метод – для з'ясування сутності відносин, що досліджуються, правової природи аграрного права України та права СОТ; структурно-системний метод – для характеристики організаційно-правового механізму СОТ та визначення його місця в регулюванні виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції; порівняльно-правовий метод – з метою порівняльного аналізу окремих норм права України та СОТ щодо організаційно-правового регулювання виробничої та пов'язаної з нею переробної й торговельної діяльності; аналітико-синтетичний метод – для аналізу значної кількості наукових і нормативних джерел, встановлення їх особливостей і значення в регламентуванні відносин у сфері виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації; формально-логічний метод – з метою формулювання чи удосконалення існуючих дефініцій, таких як «сільськогосподарська продукція», «система права СОТ», «сільськогосподарське виробництво», «санітарний захід», «торгівля сільськогосподарською продукцією»; формально-юридичний метод – для дослідження нормативно-правових актів, які регулюють відносини у цій

сфері; метод наукової абстракції – з метою моделювання оптимальних правових засобів організації аграрного виробництва. Використання у процесі дослідження вказаних вище методів дозволило вирішити теоретичні і практичні завдання, визначені в дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній аграрно-правовій науці комплексним дослідженням організаційно-правових питань виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації в Україні у контексті вимог СОТ, на підставі якого обґрунтовані нові наукові положення і рекомендації щодо вдосконалення національного аграрного законодавства у зазначеній сфері, зокрема його гармонізації відповідно до зобов'язань України перед СОТ.

У роботі обґрунтовані нові наукові положення та практичні рекомендації, що винесено на захист.

Уперше:

– здійснено класифікацію джерел права СОТ щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, за якою виокремлено залежно від: функціонального призначення – основні та допоміжні правові документи; суб'єкта нормотворчості – нормативно-правові документи, прийняті Конференцією міністрів, Генеральною радою тощо; змісту – нормативно-правові приписи, принципи, дефініції; сфери регулювання – нормативні документи, якими врегульовано виробництво сільськогосподарської продукції, переробку сільськогосподарської продукції, її реалізацію;

– сформульовано науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення законодавства України стосовно державної підтримки виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а саме щодо фінансування окремих напрямів діяльності суб'єктів агропромислового комплексу (природоохоронних та інноваційних заходів, надання регіональної та продовольчої допомоги, підготовки фахівців для сільського господарства та підвищення їх кваліфікації, становлення бджільництва та ветеринарної медицини в сільській місцевості, розвитку інфраструктури села, просування сільськогосподарської продукції на ринок), а також методичного забезпечення правової роботи в них з урахуванням правових вимог СОТ;

– запропоновано зміни до ст. 53 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» щодо надання державної підтримки рибному господарству у таких напрямках, як державне фінансування ремонту та модернізації морських і річкових портів України, компенсація за рахунок державного бюджету України коштів, затрачених на ремонт в них риболовецьких суден, що здійснюють промисловий вилов риби та інших водних біоресурсів і надалі реалізують їх в Україні;

– узгоджено поняття санітарного заходу, що міститься у ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя

населення» та в Угоді СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи від 15 квітня 1994 р., і визначено його як комплекс організаційних, адміністративних, інженерно-технічних, медичних, нормативних, екологічних, ветеринарних та інших заходів, спрямованих на попередження, усунення або зменшення шкідливого впливу на життя та здоров'я людини, рослин і тварин факторів середовища життєдіяльності, запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та їх ліквідацію.

Удосконалено:

– визначення сільськогосподарської продукції як продукції культурного рослинництва та тваринництва, одержаної від сільськогосподарської діяльності, що виробляється (вирощується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі й (або) від живих біологічних організмів, а також продукти її переробки, здійснюваної безпосереднім її виробником;

– дефініцію сільськогосподарського виробництва, під яким слід розуміти врегульовану нормами аграрного та інших галузей права господарську діяльність сільськогосподарських виробників, що може здійснюватись як зі створенням юридичної особи, так і без такої, і пов'язана з обов'язковим використанням земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів, з метою виготовлення сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження;

– поняття торгівлі сільськогосподарською продукцією як діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямованої на реалізацію сільськогосподарської продукції та передачу прав власності на неї за плату або компенсацію, а також допоміжної діяльності, яка забезпечує її реалізацію шляхом надання відповідних послуг;

– теоретичне обґрунтування основних напрямів державної підтримки виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації в Україні, а саме: дозволених до застосування державою в будь-якому розмірі; дозволених до використання у розмірі, що залежить від сукупного виміру підтримки, визначеного індивідуально для кожного члена СОТ; заборонених до застосування з огляду на їх негативний вплив на міжнародну торгівлю.

Отримали подальший розвиток:

– теоретичні розробки про пріоритетні напрями державного регулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті членства в СОТ;

– положення про те, що законодавство України у сфері виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації характеризується недостатнім рівнем відповідності правовим вимогам СОТ, що частково можна виправити, усунувши термінологічні невідповідності, а в окремих напрямках (стосовно забезпечення продовольчої безпеки, врахування специфіки

виробництва продукції рослинного та тваринного походження) доцільно залишити неадаптованим;

– аргументація необхідності узгодження права України та СОТ щодо забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції та державної підтримки сільського господарства.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості використання теоретичних положень і висновків цієї роботи у процесі нормотворчої діяльності з метою вдосконалення національного законодавства у сфері виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації, зважаючи на активізацію інтеграційних процесів та членство України у СОТ. Отримані результати дали змогу сформулювати пропозиції щодо удосконалення правового регулювання у зазначеній сфері з урахуванням специфіки виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та особливостей сучасного аграрного ринку. Положення дисертації можуть застосовуватись для подальшого визначення доцільності, форм та напрямів гармонізації права України та СОТ, у науково-дослідній роботі, у навчальному процесі при викладанні курсів «Аграрне право», «Господарське право», «Порівняльне правознавство», при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених навчальних дисциплін для студентів юридичних та аграрних вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дисертації. Окремі питання дисертаційного дослідження обговорювалися на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, були представлені автором у доповідях на науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Культурно-цивілізаційні процеси, тенденції їх розвитку в сучасному світі та в Україні» (м. Полтава, 20–21 травня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Харків, 23–24 лютого 2011 р.); Міжвузівській науковій конференції «Актуальні проблеми правознавства: питання історії, теорії та практики» (м. Полтава, 27–28 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України» (м. Київ, 19–20 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення» (м. Одеса, 29–30 вересня 2011 р.); круглому столі, присвяченому пам'яті проф. Ю. О. Вовка «Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права» (м. Харків, 24 травня 2013 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження викладено у п'яти статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях (у тому числі одна стаття – у науковому виданні іноземної держави) та шести тезах доповідей на зазначених вище науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження, логікою та послідовністю розкриття теми та викладення його результатів. Текст дисертаційної роботи складається зі вступу, 2-х розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та одного додатку, який займає 5 сторінок. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з них основного тексту – 194 сторінки. Кількість використаних джерел налічує 240 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, досліджено стан її наукового опрацювання; визначено мету та завдання роботи, об'єкт і предмет дослідження; охарактеризовано методи дослідження, наукову новизну отриманих результатів та їх теоретичне і практичне значення; зазначено зв'язок теми з науковими програмами та планами; викладено інформацію про апробацію основних положень дисертаційної роботи.

Розділ перший **«Правові основи виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації в Україні та СОТ»** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Правові засади виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні»* досліджено нормативно-правові акти та інші джерела права України, якими врегульовані відносини з виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Оскільки правове регулювання завжди обумовлюється об'єктом суспільних відносин, яким у цьому разі є сільськогосподарська продукція, на підставі детального аналізу наукових та законодавчих джерел інформації обґрунтовано необхідність уточнення визначення сільськогосподарської продукції.

З огляду на членство України в СОТ особлива увага приділена таким джерелам права як міжнародні договори, правові прецеденти, а також принципи і норми міжнародного права, адже саме вони, в основному, використовуються СОТ для регулювання досліджуваних відносин. Оскільки міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, угоди СОТ регламентують відносини щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні. Встановлено, що рішення Конституційного суду України також є обов'язковими для застосування при регулюванні зазначених відносин. Разом з тим рішення судів загальної юрисдикції, принципи та норми міжнародного права не визнаються джерелами права України.

На підставі ґрунтовного аналізу нормативно-правових актів України зроблено висновок, що вітчизняне законодавство у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції потребує удосконалення з урахуванням таких пріоритетів, як гарантування продовольчої безпеки України та захист довкілля.

У підрозділі 1.2. «Сутність правових вимог СОТ щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції» здійснено наукове тлумачення поняття «право СОТ», зокрема відмічено, що право СОТ характеризується відповідною спрямованістю, тобто є правом не лише за формою, а й за змістом. У зв'язку з цим встановлено, що система права СОТ – це сукупність чинних, таких, що взаємодіють між собою норм права, які містяться в угодах та інших джерелах права СОТ, поєднані спільною спрямованістю на підвищення рівня життя населення держав – членів СОТ, забезпечення його повної зайнятості, значного та постійного зростання реального доходу членів СОТ, ефективного попиту на вироблені ними товари, розширення виробництва товарів, послуг та їх реалізації з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку, прагнення зберегти навколишнє середовище, а також закріпленими в них принципами, а саме: режиму найбільшого сприяння, національного режиму, транспарентності, протидії демпінгу, заборони кількісних обмежень (квот) та справедливої конкуренції.

Для ефективного дослідження правових вимог СОТ до виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації здійснено класифікацію нормативних документів СОТ. Основними угодами СОТ щодо виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації є Угода про заснування СОТ, Генеральна угода з тарифів і торгівлі, Угода СОТ про сільське господарство, Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, Угода СОТ про державні закупівлі.

У підрозділі 1.3. «Процес гармонізації правових норм України та СОТ щодо виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації» досліджено такі форми гармонізації права СОТ та України, як адаптація, імплементація та стандартизація. З'ясовано, що не завжди доцільно вдаватись до адаптації національного законодавства, адже узгодження правових приписів СОТ та України як її члена – процес взаємний і має здійснюватись з урахуванням національних особливостей та зарубіжного досвіду.

Гармонізація права України та СОТ обумовлюється зобов'язаннями, закріпленими в Протоколі про вступ України до СОТ від 5 лютого 2008 р. Особливу увагу приділено вимозі СОТ щодо зменшення державної підтримки сільського господарства в окремих напрямках. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» щодо запровадження таких заходів державної підтримки, які вимогами СОТ не обмежуються та активно використовуються іншими членами СОТ для підтримки сільського господарства. Окрім цього, на підставі ґрунтовного аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, зроблено висновок, що приєднання України до Угоди СОТ про державні закупівлі є недоцільним з огляду на невідпрацьований механізм її виконання та серйозні зобов'язання, що з неї випливають.

Розділ другий «Особливості правового регулювання відносин з виробництва, переробки окремих видів сільськогосподарської продукції та її реалізації в Україні та СОТ» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Правові засади виробництва сільськогосподарської продукції рослинного походження у контексті правових вимог СОТ» проаналізовано наявні доктринальні та законодавчі визначення сільськогосподарського виробництва, на основі яких удосконалено поняття сільськогосподарського виробництва.

Більш глибокому дослідженню об'єкта правового регулювання, яким у цьому підрозділі є сільськогосподарська продукція рослинного походження, посприяло формулювання визначення рослинництва як основної галузі аграрного виробництва, що являє собою склад і співвідношення в сільському господарстві підгалузей овочівництва, садівництва, плодівництва, виноградарства, вирощування зернових та технічних культур (буряківництва, льонарства), рільництва, квітникарства, кормовиробництва та ін., а також комплекс заходів щодо їх ведення, який охоплює техніку, технологію та організацію виробництва.

З'ясовано правові вимоги СОТ до вирощування окремих видів сільськогосподарської продукції рослинного походження, у зв'язку з чим сформульовано науково обґрунтовані рекомендації до обрання організаційно-правової форми господарювання сільськогосподарським виробником, який займається рослинництвом. При цьому взято до уваги тенденцію до активізації процесів спеціалізації та концентрації виробництва, що призвело до зменшення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств кооперативного типу. З огляду на наведене аргументовано, що державна підтримка має надаватись таким виробникам сільськогосподарської продукції рослинного походження, як фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання.

У підрозділі 2.2. «Правові засади виробництва сільськогосподарської продукції тваринного походження з урахуванням правових вимог СОТ» досліджено такий об'єкт правового регулювання, як сільськогосподарська продукція тваринного походження, на основі чого сформульовано визначення тваринництва як основної галузі аграрного виробництва, що являє собою склад і співвідношення таких його підгалузей, як скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво, рибництво та рибальство, бджільництво та ін., а також сукупність заходів з науково обґрунтованої технології, системи машин, економіки та організації виробництва.

Найбільш важливою правовою вимогою СОТ щодо цієї галузі є виробництво безпечної сільськогосподарської продукції тваринного походження. Тому досліджено особливості притягнення сільськогосподарських виробників до відповідальності за виробництво сільськогосподарської продукції, що не відповідає встановленим вимогам до неї, а також зарубіжний досвід у цій царині та запропоновано зміни до законодавства стосовно

посилення відповідальності за недотримання нормативних документів у сфері якості та безпечності сільськогосподарської продукції. У контексті наведеного обґрунтовано важливість заборони використовувати на території України антибіотики, гормони для прискорення росту худоби та імпортувати м'ясо та м'ясні продукти, вироблені із застосуванням гормонів, що сприяють росту.

Унаслідок здійснення порівняльного аналізу українського законодавства та угод СОТ з'ясовано, що відсутній єдиний підхід до визначення санітарних заходів. У зв'язку з цим сформульовано поняття «санітарний захід», що узгоджується з правовими приписами СОТ та України.

У підрозділі 2.3. «Правове забезпечення переробки сільськогосподарської продукції в Україні у порівнянні з правовими вимогами СОТ» підкреслено, що з огляду на членство України в СОТ важливо організувати переробку сільськогосподарської продукції вітчизняними суб'єктами аграрного господарювання. У зв'язку з цим правові вимоги України і СОТ до переробки сільськогосподарської продукції потребують узгодження, перспективними напрямками якого визначено корегування підходів до якості та безпечності харчової продукції, удосконалення нормативного регулювання впровадження ефективних технологій переробки сільськогосподарської продукції, що підвищить її безпечність та якість. Порівняння таких категорій, як «якість» та «безпечність» дало змогу визначити, що якість сільськогосподарської продукції полягає у її здатності задовольняти потреби споживача, а безпечність – у відсутності шкідливого впливу на життя та здоров'я людини. Враховуючи відмінності у тлумаченні та правовій регламентації вітчизняним законодавством та угодами СОТ якості та безпечності сільськогосподарської продукції, доцільно зберегти в українських нормативно-правових актах положення щодо обов'язковості дотримання при переробці сільськогосподарської продукції стандартів та технічних регламентів на неї, що має супроводжуватись належним інформуванням сільськогосподарських виробників про положення цих документів, зокрема через систему дорадчих служб та органи юстиції України.

Також з'ясовано, що заходи з державної підтримки діяльності суб'єктів аграрного господарювання, передбачені Угодою СОТ про сільське господарство від 15 квітня 1994 р., не застосовуються до переробки риби та рибопродуктів, що посилює значимість запропонованих змін до Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

У підрозділі 2.4. «Правове регулювання реалізації сільськогосподарської продукції відповідно до правових вимог СОТ» проаналізовано такі поняття, як «реалізація», «збут», «торгівля». Зважаючи на неоднакове розуміння перелічених визначень, перевага у використанні надається терміну «реалізація», адже він за обсягом є ширшим за поняття «збут». Разом з тим з'ясовано зміст терміну «торгівля», який використовується в угодах СОТ.

Головну увагу даного підрозділу зосереджено на дослідженні ринку сільськогосподарської продукції, проаналізовано праці вітчизняних науковців,

присвячені сутності, видам, організаційній структурі ринку сільськогосподарської продукції.

Визначено основні зобов'язання України щодо унормування реалізації сільськогосподарської продукції, які містяться в угодах СОТ, зокрема встановлення режиму найбільшого сприяння доступу товарів на внутрішній ринок країни-імпортера; національного режиму щодо положення товарів на внутрішньому ринку країни-імпортера; зобов'язання ліквідувати усі форми кількісних обмежень; встановлення загальноновизнаних міжнародно-правових стандартів застосування непрямих форм нетарифного регулювання; створення жорсткого механізму захисту інтересів країни імпорту від несправедливої торговельної політики та неочікуваних змін на ринку; транспарентності нормативно-правового регулювання. З огляду на членство України в СОТ заходи зовнішньоекономічного регулювання мають бути спрямовані на вирішення проблем реалізації сільськогосподарської продукції, пов'язаних з ускладненим адміністративно-процедурним забезпеченням. Слід враховувати обмеження вимогами СОТ можливості держави встановлювати імпортні квоти на більшість видів сільськогосподарської продукції, забороняти ввезення сільськогосподарської продукції, виробленої з використанням гормонів для прискорення росту й антибіотиків та ін.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання, яке полягало у з'ясуванні організаційно-правових питань виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації в Україні у контексті вимог СОТ. На підставі проведеного дослідження розроблено ряд пропозицій і рекомендацій з удосконалення аграрного законодавства у цій сфері відповідно до вимог СОТ. Серед висновків, зроблених у дослідженні, найбільш суттєвими та важливими є такі:

1. У зв'язку зі вступом України до СОТ правове забезпечення виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників суттєво розширилося за рахунок міжнародних договорів, що обумовило необхідність узгодження вітчизняного аграрного законодавства з правом СОТ.

2. СОТ створила єдине правове забезпечення реалізації сільськогосподарської продукції, яке потребує гармонізації з національним правом, оскільки містить суттєві термінологічні та змістовні відмінності. Це пояснюється насамперед тим, що правові норми, які регулюють виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, містяться в основному в міжнародних договорах (угодах). Окрім того, по-різному тлумачаться деякі терміни та визначаються важливі торговельні процедури.

3. Здійснення класифікації джерел права СОТ дозволило виділити: залежно від функціонального призначення – основні та допоміжні правові документи; суб'єкта нормотворчості – нормативно-правові документи,

прийняті Конференцією міністрів, Генеральною радою тощо; змісту – нормативно-правові приписи, принципи, дефініції; сфери регулювання – нормативні документи, якими врегульовано виробництво сільськогосподарської продукції, переробку сільськогосподарської продукції, її реалізацію.

4. Під сільськогосподарською продукцією слід розуміти продукцію культурного рослинництва та тваринництва, одержану від сільськогосподарської діяльності, що виробляється (вирощується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі й (або) від живих біологічних організмів, а також продукти її переробки, здійснюваної безпосереднім її виробником.

5. Система права СОТ – це сукупність чинних, таких, що взаємодіють між собою норм права, які містяться в угодах та інших джерелах права СОТ, поєднані спільною спрямованістю на підвищення рівня життя населення держав – членів СОТ, забезпечення його повної зайнятості, значного та постійного зростання реального доходу членів СОТ, ефективного попиту на вироблені ними товари, розширення виробництва товарів, послуг та їх реалізації з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку, прагнення зберегти навколишнє середовище, а також закріпленими в них принципами, а саме: режиму найбільшого сприяння, національного режиму, транспарентності, протидії демпінгу, заборони кількісних обмежень (квот) та справедливої конкуренції.

6. Норми і правила СОТ підлягають перенесенню в національне законодавство її членів і мають перед ними пріоритет, що створює у світі єдине правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Для позначення процесу узгодження міжнародного та національного права використовується такі терміни, як «гармонізація», «адаптація», «імплементація», «стандартизація». Доцільно оперувати терміном «гармонізація», оскільки відповідно до поставлених завдань узгодження правових норм СОТ та України може відбуватись у таких її формах, як адаптація, імплементація, стандартизація. До того ж саме термін «гармонізація» використовується в угодах СОТ, наприклад в Угоді СОТ про визначення походження товарів. Слід підкреслити, що не завжди слід вдаватися саме до адаптації, адже узгодження правових приписів СОТ та України як її члена – процес взаємний.

7. Наслідки зменшення державної підтримки сільського господарства у напрямках, обмежених вимогами СОТ, мають компенсуватися збільшенням державної підтримки в інших напрямках, наприклад, проведенням робіт з методичного та інформаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських виробників, удосконаленням виробничої інфраструктури, підтримкою наукових досліджень, підготовкою та підвищенням кваліфікації кадрів, забезпеченням охорони навколишнього середовища. Відповідні напрями державної підтримки мають відобразитись у спеціальному Законі України «Про державну підтримку

сільського господарства України», тому запропоновано внести зміни до нього (проект закону викладено в додатку до дисертації).

8. Сільськогосподарське виробництво – це врегульована нормами аграрного та інших галузей права господарська діяльність сільськогосподарських виробників, що може здійснюватись як зі створенням юридичної особи, так і без цього (наприклад, особистим селянським господарством), і пов'язана з обов'язковим використанням земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів, з метою виготовлення сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження.

9. Основними тенденціями в нормативно-правовому регулюванні рослинництва є уніфікація, диференціація, кодифікація та гармонізація аграрного законодавства з нормами права СОТ. З огляду на це доцільно адаптувати ДСТУ 3768-2010 «Пшениця. Технічні умови» до міжнародного стандарту ISO 11051:1994 «Пшениця тверда. Технічні умови», визначивши максимально допустимий вміст фузаріозних зерен на рівні 1,5 % від загальної маси зерна.

10. Оскільки зі вступом України до СОТ активізуються процеси спеціалізації та концентрації виробництва, що виявляється у збільшенні кількості сільськогосподарських підприємств корпоративного типу та їх об'єднань, державна підтримка повинна надаватись традиційним виробникам сільськогосподарської продукції рослинного походження, а саме фермерським господарствам, сільськогосподарським кооперативам та їх об'єднанням.

11. В умовах членства України в СОТ виробництвом продукції тваринництва повинні займатись сільськогосподарські підприємства кооперативного типу, а в таких сферах, як племінна справа та селекція – підприємства корпоративного типу та державні сільськогосподарські підприємства.

12. Оскільки європейські норми свинцю в молоці у значно перевищують вітчизняні, недоцільно здійснювати адаптацію ДСТУ 3662-1997 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги до закупівлі» до міжнародного стандарту ISO/TS 6733:2006 «Молоко і молочні продукти. Визначення вмісту свинцю».

13. З огляду на необхідність державної підтримки рибного господарства, у ст. 53 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» доцільно визначити такі засади пріоритетного розвитку рибного господарства, як державне фінансування ремонту та модернізації морських і річкових портів України, компенсація за рахунок державного бюджету України коштів, затрачених на ремонт в портах України риболовецьких суден, що здійснюють вилов риби та інших водних біоресурсів і надалі продають їх в Україні.

14. Норму-дефініцію «санітарний захід», що міститься у ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя

населення» доцільно викласти у такій редакції: «Санітарні заходи – це комплекс організаційних, адміністративних, інженерно-технічних, медичних, нормативних, екологічних, ветеринарних та інших заходів, спрямованих на попередження, усунення або зменшення шкідливого впливу на життя та здоров'я людини, рослин і тварин факторів середовища життєдіяльності, запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та їх ліквідацію».

15. Принципово відмінними є правові підходи СОТ та України до забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції. Зокрема, право СОТ спрямоване на гарантування в першу чергу її безпечності, а вітчизняні нормативно-правові акти – на забезпечення якості. Стандарти, згідно з Угодою СОТ про технічні бар'єри в торгівлі від 15 квітня 1994 р., є добровільними, а тому сільськогосподарський товаровиробник може їх дотримуватись, підвищуючи таким чином конкурентоспроможність своєї продукції, однак він не зобов'язаний до цього. Оскільки неналежна якість сільськогосподарської продукції становить суттєву загрозу безпеці нашої держави та здоров'ю її громадян, колізію зазначених норм Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі та Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» необхідно вирішувати на користь останньої.

16. Зважаючи на відсутність однастайності у трактуванні термінології стосовно відчуження сільськогосподарської продукції, доцільно оперувати терміном «реалізація». Разом з тим слід враховувати, що в угодах СОТ використовується поняття «торгівля».

17. Під торгівлею сільськогосподарською продукцією необхідно розуміти діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію сільськогосподарської продукції та передбачає передачу прав власності на неї за плату або компенсацію, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує її реалізацію шляхом надання відповідних послуг.

18. Реалізація сільськогосподарської продукції за кордон вимагає застосування специфічних інструментів правового регулювання, не притаманних внутрішньому ринку. З огляду на членство України в СОТ необхідно змістити акцент із дозволених заходів захисту внутрішнього ринку на незаборонені, як це практикується більшістю членів СОТ. Разом з тим слід враховувати вимоги СОТ до застосування окремих заходів. Зокрема, відповідно до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі від 15 квітня 1994 р. квотування імпорту має бути обґрунтованим членом СОТ, який застосовує кількісні обмеження і дозволяється тимчасово, у зв'язку з критичною ситуацією з платіжним балансом, якщо цінові заходи не можуть припинити різкого погіршення становища із зовнішніми платежами. Під час подальших консультацій необхідно довести, що кількість та обмежувальний вплив вжитих заходів зменшено.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Полюхович Л. І. Особливості правового регулювання переробки сільськогосподарської продукції в умовах членства України у Світовій організації торгівлі / Л. І. Полюхович // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : Серія «Право». – К., 2011. – Вип. 165, ч. 3. – С. 147–153.
2. Полюхович Л. І. Деякі організаційно-правові питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника в контексті вимог Світової організації торгівлі / Л. І. Полюхович // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 86–89.
3. Полюхович Л. І. Правові аспекти виробництва експортної сільськогосподарської продукції в Україні / Л. І. Полюхович // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». – К., 2011. – Вип. 165, ч. 1. – С. 94–99.
4. Полюхович Л. І. Про правові аспекти стандартизації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті членства в СОТ / Л. І. Полюхович // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 4. – С. 162–165.
5. Полюхович Л. И. Правовое обеспечение качества и безопасности сельскохозяйственной продукции в Украине в контексте требований ВТО / Л. И. Полюхович // Право.by. – 2013. – № 2. – С. 111–115.
6. Полюхович Л. І. Особливості реалізації сільськогосподарської продукції: економіко-правовий аспект / Л. І. Полюхович // Культурно-цивілізаційні процеси: тенденції їх розвитку у світі та Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20–21 трав. 2010 р.). – Полтава, 2010. – С. 110–111.
7. Полюхович Л. І. Правові проблеми виробництва сільськогосподарської продукції / Л. І. Полюхович // Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23–24 лют. 2011 р.) : у 4 т. – Х., 2011. – Т. 4. – С. 102–104.
8. Полюхович Л. І. Окремі питання господарської діяльності в Україні в контексті євроінтеграції / Л. І. Полюхович // Актуальні проблеми правознавства: питання історії, теорії та практики : матеріали міжвуз. наук. конф., м. Полтава, 27–28 квіт. 2011 р. – Полтава, 2011. – С. 72–74.
9. Полюхович Л. І. Правові питання підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробника в умовах членства України у Світовій організації торгівлі / Л. І. Полюхович // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення юрид. ф-ту НУБіП (м. Київ, 19–20 трав. 2011 р.). – К., 2011. – С. 383–385.

10. Полюхович Л. І. Переробка сільськогосподарської продукції в Україні: правовий аспект / Л. І. Полюхович // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29–30 верес. 2011 р.) : у 2 ч. – О., 2011. – Ч. 1. – С. 56–58.

11. Полюхович Л. І. Правові проблеми сільськогосподарського виробництва у контексті членства України в СОТ / Л. І. Полюхович // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права : зб. матеріалів кругл. столу (м. Харків, 24 трав. 2013 р.). – Х., 2013. – С. 114–116.

АНОТАЦІЇ

Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2014.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню організаційно-правових питань виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог СОТ. У роботі проаналізовано сучасні правові засади виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні; з'ясовано сутність правового регулювання відповідних відносин правом СОТ; охарактеризовано процес гармонізації права України та СОТ у досліджуваній сфері; визначено особливості правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження, її переробки та реалізації відповідно до зобов'язань України перед СОТ.

Особливу увагу приділено нормативно-правовому закріпленню заходів державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, що відповідає умовам членства України в СОТ. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій з удосконалення чинного аграрного законодавства України.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, право СОТ, гармонізація аграрного законодавства, організація виробництва сільськогосподарської продукції, переробка сільськогосподарської продукції, реалізація сільськогосподарської продукції, торгівля.

Полюхович Л. И. Организационно-правовые вопросы производства, переработки и реализации сельскохозяйственной продукции в контексте требований ВТО. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

Диссертация посвящена комплексному исследованию организационно-правовых вопросов производства, переработки и реализации сельскохозяйственной продукции в Украине в контексте требований ВТО. На основании изучения аграрного законодательства, отечественной и зарубежной научно-правовой и специальной литературы в работе охарактеризовано современное правовое регулирование производства сельскохозяйственной продукции, ее переработки и реализации.

Раскрыто юридическое содержание дефиниций «сельскохозяйственная продукция», «система права ВТО», «гармонизация аграрного законодательства», «сельскохозяйственная деятельность», «торговля сельскохозяйственной продукцией», что дало возможность сопоставить правовые требования Украины и ВТО по организации процесса производства сельскохозяйственной продукции, ее переработки и реализации.

Определены особенности правового регулирования сельскохозяйственной деятельности, обусловленные отличиями правовых подходов Украины и ВТО к исследуемым процессам.

Разработана классификация источников права ВТО, которыми регулируется производство, переработка и реализация сельскохозяйственной продукции, согласно с которой определено в зависимости от: функционального предназначения – основные и вспомогательные правовые документы; субъекта нормотворчества – нормативно-правовые документы, принятые Конференцией министров, Генеральным советом и т.д.; содержания – нормативно-правовые предписания, принципы, дефиниции; сферы регулирования – нормативные документы, которыми регулируется производство сельскохозяйственной продукции, ее переработка или же реализация.

Особое внимание уделяется требованиям ВТО ограничить государственную поддержку сельского хозяйства с помощью средств, которые традиционно используются в Украине и государствах постсоветского пространства. На основании проведенного исследования сформулированы изменения в специальный Закон Украины «О государственной поддержке сельского хозяйства Украины», которые предусматривают использование таких средств государственной поддержки, что соответствуют требованиям ВТО или же не противоречат им. Например, осуществление работ по методическому и информационному обеспечению деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей, усовершенствование производственной инфраструктуры, поддержка научных исследований, подготовка и повышение квалификации кадров, обеспечение охраны окружающей среды (проект закона изложено в приложении к диссертации).

В работе продовольственная безопасность охарактеризована как приоритет государства, которым следует руководствоваться в процессе гармонизации права Украины и ВТО. Исходя из него, следует отказываться от адаптации отечественного законодательства в случаях потенциальной угрозы ухудшения качества и безопасности сельскохозяйственной продукции. Также в работе предлагается усилить юридическую ответственность за производство некачественной продукции. Обосновывается, что реализация сельскохозяйственной продукции за границу требует использования особых инструментов правового регулирования, не свойственных внутреннему рынку. В контексте членства Украины в ВТО следует сместить акцент с разрешенных средств защиты внутреннего рынка на незапрещенные, как это практикуется многими членами ВТО. Анализ действующего законодательства Украины и соглашений ВТО дал возможность обосновать отдельные предложения по усовершенствованию нормативно-правового регулирования рассматриваемых общественных отношений.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, право ВТО, гармонизация аграрного законодательства, организация производства сельскохозяйственной продукции, переработка сельскохозяйственной продукции, реализация сельскохозяйственной продукции, торговля.

Polykhovich L.I. Organizational and legal issues of production, processing and marketing of agricultural products in context of WTO's requirements. – Manuscript copyright.

Ph.D. thesis in juridical Science. Specialist field 12.00.06 – land law, agrarian law, environmental law, natural resources law. – Yaroslav the Wise National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkov, 2014.

The thesis deals with the multicenter study of organizational and legal issues of production, processing and marketing of agricultural products in Ukraine in the context of the WTO. The paper analyzes the current legal framework of agricultural production in Ukraine, as well as its processing and distribution; elucidates the nature of the legal regulation of the relevant relations by the WTO law, describes the process of harmonization of the law in Ukraine and WTO in the considered area; special aspects of legal regulation of agricultural production (vegetable and animal origin), its processing and distribution in accordance with Ukraine's commitments to the WTO. A lot of attention is paid to the statutory and regulatory securing of the measures of state support for domestic agricultural producers, who comply with the conditions of Ukraine's membership in the WTO. As a result, the study formulated a number of proposals to improve the current agrarian legislation of Ukraine.

Keywords: agricultural products, WTO law, harmonization of agricultural legislation, the organization of agricultural production, food processing, sale of agricultural production, trade.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент Корнієнко В. М.

Підписано до друку 25.04.2014. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам № _____

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77